

"TO SO DVONOGATE, KRIČEČE IN SMRDLJIVE BESTIJE":
OBLAKOVO POTOVANJE V MAKEDONIJO (1891/92)

Janez CVIRN

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
e-mail: janez.cvirn@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Vatroslav Oblak, ki je leta 1891/92 preučeval makedonska narečja v južni Makedoniji, je v pismih svojim kolegom (Vatroslavu Jagiću, Stanislavu Škrabcu, Matiji Murku in Pavlu Turnerju) predstavil kulturne razmere v Solunu v skladu z v Evropi prevladujočim pogledom na Orient. Solun, v katerem ni videl "čisto nič evropskega", se mu je zdel skrajno umazano mesto, prebivalci pa zgolj "dvonogate, kričeče in smrdljive bestije", pravo nasprotje zahodnoevropskemu človeku ("to niso ljudje"). V Oblakovi predstavi "umazanega Orienta" je umanjalo stališče, kako "mislijo sebe" tamkajšnji prebivalci. Kompleksne in heterogene človeške realnosti v Makedoniji ob izteku 19. stoletja se je dotikal z nekritičnega "esencialističnega stališča", kar je tako tipično za orientalizem (E. W. Said).

Ključne besede: Makedonija, Solun, Vatroslav Oblak, narečja, Balkan, orientalizem

"SONO BESTIE BIPEDI, STRILLANTI E PUZZOLENTI".
IL VIAGGIO DI OBLAK IN MACEDONIA (1891/92)

SINTESI

Vatroslav Oblak, che negli anni 1891/92 studiava i dialetti macedoni nella Macedonia del sud, illustrò nelle lettere ai suoi colleghi (a Vatroslav Jagić, Stanislav Škrabec, Matija Murko e Pavel Turner) le condizioni culturali di Tessalonica, in conformità con l'opinione sull'oriente che all'epoca predominava in Europa. Tessalonica, nella quale non poté riconoscere "assolutamente nulla di europeo", gli parve una città estremamente sporca e i suoi abitanti niente più che "bestie bipedi, strillanti e puzzolenti", l'esatto opposto dell'uomo dell'Europa occidentale ("questi non sono esseri umani"). Oblak tralasciò di includere nella sua descrizione de "l'Oriente sudicio" il parere di come si vedessero gli abitanti locali, trattando la complessità e l'eterogeneità delle realtà umane in Macedonia alla fine dell'Ottocento

dal "punto di vista essenzialistico" e acritico, nella maniera così tipica dell'Orientalismo (E. W. Said).

Parole chiave: Macedonia, Tessalonica, Vatroslav Oblak, dialetti, i Balcani, Orientalismo

Slovenski jezikoslovec in filolog Vatroslav Oblak (1864–1896) se je ob vsestranski podpori prof. Vatroslava Jagića kmalu po vpisu na dunajsko filozofsko fakulteto leta 1886 uveljavil kot nesporna znanstvena avtoriteta na področju slovanske filologije in primerjalnega jezikoslovja (Andonov, 1978, 105; Kovač, 1998, 43–52). "V kratkem času si je nabral toliko znanja, da je že v zadnjih tečajih svojih študij nastopil kot samostojen učenjak. V Jagičevem 'Arhivu' ('Archiv für slav. Philologie') je priobčil celo vrsto korenitih ocen in učenih razprav, ki se vse odlikujejo po jasnem slogu in točnem izražanju misli, tako da je z njimi vzbudil pozornost vseh slavistov. V razmeroma kratki dobi je ustvaril lepo število razprav in spisov" (Vidic, 1896, 311). Od samega začetka je Oblak objavljал tudi v slovenski znanstveni periodiki. "Od 1. 1887. dalje je bil tudi 'Ljubljanskemu Zvonu' zvest sotrudnik in je priobčil v njem lepo število ocen, ki so tako korenite, kakor malokaterega naših učenjakov. Poslej ni izšel niti eden letnik 'Zvonov', ki ne bi bil priobčil vsaj nekaj dragocenih strani iz peresa učenega Oblaka" (Vidic, 1896, 311). Z izjemno pomembnim prispevkom Doneski k slovenski dialektologiji je leta 1890 sodeloval tudi v Letopisu Slovenske matice.

Oblak, ki se je že kot dijak celjske gimnazije živo zanimal za slovenska narečja, je pod Jagičevim vplivom svoj znanstveni interes vedno bolj usmerjal tudi v vprašanje izvora starocerkvenoslovanščine. Že kot študent je – v nasprotju z Miklošičevo "panonsko" in Schleicherjevo "bolgarsko teorijo" – pod Jagičevim vplivom postal zagovornik makedonske teorije (Lenček, 1992, 195–196). V oceni druge predelane izdaje Leskienovega priročnika *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* v Ljubljanskem zvonu 1887 je suvereno menil, "da cerkveni jezik ni bila niti panonska slovenščina niti bulgarščina, nego makedonsko narečje, katero se v mnogem razlikuje od prave bulgarščine" (LZ, 1, 116).

V času, ko se je v slovanskem jezikoslovju prijemala "makedonska teorija", so bila makedonska narečja učenemu svetu še vedno "prava terra incognita". Zato pa je prav v tem času izšla vrsta knjig o tako imenovanem makedonskem vprašanju, ki je ob koncu osemdesetih let postajalo eno izmed najbolj eksplozivnih političnih problemov na jugu Evrope. Grčija, Bolgarija in Srbija, ki so jim velesile na Berlinskem kongresu (1878) odrekle pravico do razdelitve Makedonije, se svojim ozemeljskim težnjam niso odpovedale (Taškovski, 1968, 144–145). V tej pozabljeni turški provinci so sosednje države v osemdesetih letih razvile močno nacionalistično propagando, ki je poskušala

"pritisniti Macedoniji svoj etniški pečat", samo da bi mogli "pri bližnji likvidaciji Turčije zahtevati zase lepo Macedonijo" (Zupanič, 1904, 71). Zlasti Srbija in Bolgarija, ki sta si z vsemi silami prizadevali za dostop do Egejskega morja, sta v dokazovanju svoje upravičenosti do Makedonije operirali tudi z etnografskimi argumenti. "Ako pogledaš etnografsko karto Makedonije, ki jo je izdal Srb, opaziš samo srbske barve, na bulgarski karti najdeš vse bulgarsko pobarvano" (Zupanič, 1904, 86).

Do tovrstne "znanstvene produkcije" je bil Vatroslav Oblak nadvse kritičen, saj je bil prepričan, da je makedonsko narečje nekakšen "most, kateri vodi od bolgarskega (v ožjem zmislu) jezika k srbo-hrvaškemu in slovenskemu" (LZ, 1, 116). V oceni knjige Leonharda Masinga Zur Laut- und Akzentlehre der macedoslavischen Dialekte (Ein Beitrag zur Kritik derselben) v Ljubljanskem zvonu 1887 je Oblak upravičeno ugotavljal: "V novejšem času je Makedonija 'ein viel umworbenes Land'. Bolgari in Srbi jo zahtevajo zase jednako vztrajno in goreče ter se trudijo dokazati svoje aspiracije tudi s pomočjo filologije, kakor bi bila znanost odločilna pri reševanju takih političkih vprašanj. Dovolj je, če vemo o takih razpravah, katere se odlikujejo po temeljitem neznanju v vseh znanstvenih vprašanjih, po gorečem patriotizmu in globokoumni fantaziji, je li pisatelj Bolgar ali Srb, in takoj pozvemo tudi rezultat 'znanstvenega' preiskovanja in domišljevanja" (LZ, 2, 742). Tudi zaradi tega je Oblaka tako mikalo iti v Makedonijo,

Sl. 1: Solunsko pristanišče (v: DS, 2).

Fig. 1: The Port of Thessaloniki (In: DS, 2).

Sl. 2: Pogled na Solun (v: DS, 1).

Fig. 2: A view of Thessaloniki (In: DS, 1).

da bi z analizo tamkajšnjih govorov učenemu svetu razkril dotlej neznana "stara jezikovna dejstva" in z njihovo pomočjo nedvoumno potrdil makedonsko teorijo.

Kmalu po uspešni obrambi svoje doktorske disertacije (*Die kirchenslavische Übersetzung der Apokalypse*) in promociji na dunajski univerzi 9. marca 1891 se je Oblaku želja uresničila. Na priporočilo Vatroslava Jagića mu je konec maja 1891 dunajska univerza odobrila 1.500 gld štipendije za raziskavo slovanskih narečij v južni Makedoniji (Murko, 1899, 167). Do oktobra, ko naj bi mu nakazali prvi obrok štipendije, se je Oblak intenzivno pripravljaj na svoje znanstveno potovanje. Že 22. maja 1891 se je o načinu zapisovanja ljudskega govora posvetoval z znanim jezikoslovcem Baudouinom de Courtenayem in z njegovo pomočjo izdelal načrt potovanja, ki je obsegal celotno Makedonijo in Sveto goro (Atos) (Murko, 1899, 187; Andonov, 1978, 106). V pripravah na študijsko potovanje je lagodno študiral bolgarske jezikoslovne spise, hkrati pa se je – s pomočjo potopisov – "oborožil" tudi s sodobnimi informacijami o politični in družbeni stvarnosti južnega Balkana. Dne 18. julija 1891 je prijatelju in mecenu dr. Pavlu Turnerju svoje "priprave" opisal z besedami: "Delam nič, lenarim in samo sem ter tja prebiram bolgarske spise in potopis o Sveti gori, da že zdaj v fantaziji okusim nekoliko veselje bodočega potovanja po umazanem orientu" (PAM, 1). Informacije o zapletenih bolgarskih in turških družbenih razmerah mu je iz prve roke posredoval tudi v Bolgariji živeči slovenski stenograf Anton Bezenšek, ki je vsako poletje prihajal v domovino (Bolhar, 1934). Bezenšek ga je opozoril na marsikaj, "kar mi lahko pri mojem potovanju v Makedonijo in na sv. Goro koristi. Pa pozna dobro turške in bolgarske socialne razmere in življenje in tudi značaj ljudi v

onih še pol barbaričnih krajih" (PAM, 1). Pred odhodom si je priskrbel vse potrebne dokumente. Dne 30. julija 1891 mu je dunajska občina izdala potni list, tri tedne kasneje (21. avgusta 1891) so mu na zunanjem ministrstvu izdali še kopico priporočil za avstrijske (vice)konzulate v različnih mestih Makedonije (Andonov, 1978, 107).

Pisne in ustne informacije o aktualnih političnih in družbenih razmerah v domovini slovanskih apostolov, ki jih je zbral v pripravah na toliko želeno potovanje, niso bile prav nič spodbudne. V Makedoniji, ki je po Berlinskem kongresu (1878) postala le obrobna pokrajina hudo bolnega turškega cesarstva (Taškovski, 1968, 147), so v resnici vladale katastrofalne gospodarske in socialne razmere. Še pred rusko-turško vojno cvetoča makedonska mesta so v osemdesetih letih gospodarsko popolnoma propadla. Poplava industrijskih izdelkov iz razvitih zahodnih držav, ki so od njih finančno odvisno turško carstvo obravnavale kot kolonijo, je uničila nekoč izjemno razvito obrtno dejavnost v mestih. Od nekdanje živahne trgovine v smeri proti Bosni in Hercegovini ni ostalo skoraj ničesar. Kmetijstvo, ki je dajalo kruh več kot 80% makedonskega prebivalstva, je bilo v popolnem razsulu. "Življenje je zdaj postalo mučno in trdo, kupčevanje je prenehalo, poljedelstvo upada, kajti nekatere kmete so zaradi velikih zlorab pobili, tisti, ki so ostali, pa so zapustili vasi in svojo zemljo in se preselili v mesta ali pa pobegnili čez mejo. Tako je nekoč tako bogato in tako naseljeno prilepsko polje opustelo in ostalo brez proizvodnih sil. Sejmov ni. Evropska industrija je zaustavila trgovino. Nihče od nikoder več ne prinaša denarja. Poprej je cvetela trgovina s tobakom in žitom, zdaj so jeli uvažati moko iz Soluna, monopol pa je zavrl pridelovanje tobaka" (Taškovski, 1968, 148). Še slabše so bile razmere v zahodni Makedoniji. Tu prebivalstvo ni bilo izpostavljeno le nasilju skorumpiranih uradnikov in zakupnikov davkov ("multizamov"), ampak tudi nasilju različnih razbojniških tolp, "ki so plenile v teh predelih in zanašale vanje pravo anarhijo" (Taškovski, 1968, 148) – leta 1895 naj bi v Makedoniji operiralo kar 150 različnih roparskih tolp (Hristov, 1971, 11). Nič boljše ni bilo v vzhodnih in severnih makedonskih predelih. "Tudi tam je čaršija preživljala hudo gospodarsko krizo, vas pa je do kraja propadla" (Taškovski, 1968, 148). Eksplozivne socialne razmere je razpihoval rastoči nacionalizem, ki so ga načrtno spodbujale sosednje države. Makedonija je v zahodni Evropi veljala za "deželo terorja, ognja in meča" (Todorova, 2001, 86).

Ambicioznega slovenskega jezikoslovca, ki se je namenil poiskati dialekt, "na katerem naj bi bili napisani starocerkvenoslovanski teksti" (Jakopin, 1964, 149), informacije o "barbarskih" razmerah v Makedoniji niso odvrnile od dolgo načrtovane poti. Na začetku novembra 1891 se je – preko Beograda – z vlakom odpravil proti Solunu in po skoraj dveh tednih naporenega potovanja 17. novembra 1891 prispel na cilj (Andonov, 1978, 107). Razmere v mestu so ga navdale z resignacijo. "Čisto nič evropskega, nobene znane duše, s katero bi se lahko razgovarjal; da ne bi imel nikakršne odgovornosti, bi jo bil že davno iz tega ljubeznivega orijenta popihal" (Vidic, 1897, 16–18). Že po nekaj dneh bivanja v Solunu je moral svoj raziskovalni

načrt prilagoditi objektivnim okoliščinam. Po obisku ruskega veleposlanika I. S. Jastrebova se je moral odreči poti v Debro. "Absolutno nemožno je prodreti do Debre; človeku bi šlo za glavo – to pa bi vendar še rad obdržal. Jastrebova samega, ki je potoval po teh pokrajinah le v varstvu raznih hajduških vodij, so skoro ustrelili. Neki hajduk, ki je umoril 17 ljudi, ga je spremljal kot 'pošten čovjek!' Debro sem torej že črtal iz svojega programa" (Vidic, 1897, 16–18). Debrskemu govoru se je poskušal približati s preučevanjem govorice kmetov iz debrske okolice, ki so prihajali v Solun. "Ne manjka se sicer tukaj ljudi iz Debre, in tudi iz drugih krajev bi se menda kateri našel; toda teh ljudi jezik je že mešanica iz raznih narečij ..." (Vidic, 1897, 86). V solunski bolgarski ljudski šoli je našel "par mladih fantov, ki so šele pred kakimi 14 dnevi zapustili domače vasi in povprej še niso videli nobene šole", toda svoje "dialektološke objekte" je uspel izprašati le enkrat: "ko sem se priplazil drugikrat k ljudski šoli, sem jo našel radi difterije zaprto" (Vidic, 1897, 18–20). V pismu Matiju Murku 4. decembra 1891 je upravičeno zapisal: "Makedonska narečja proučavati je nekoliko težje, kako se misli na Dunaju ..." (Murko, 1899, 188).

Po uspešni raziskavi govora v vaso Suhó severozahodno od Soluna je sredi decembra spet nekoliko spremenil načrt svojega raziskovalnega potovanja v notranjost: "Za svoje dialektične ekskurze moram čakati pomladi; začnem seveda na jugu. Kakor mi je pravil Jastrebov, mi on ne bi svetoval, v nekaterih krajih, ki mejijo na Albance in so deloma od njih obljudeni, delati pismenih beležk; človek je v nevarnosti, da se izpostavi kot vohun velikim neprijetnostim; vsaj on večkrat ni smel v prisotnosti ljudi ničesar zapisati. Pozneje po spominu pa ne morem napraviti nič notic; skoro bi bilo potrebno, da bi bil oborožen s celo baterijo fonografov. Ne bodem toliko poskušal, da bi v kolikor možno mnogih narečjih nabral posameznih drobtinic, temveč zadovoljim se, da dobim samo o nekaterih najznačilnejše znake v celoti" (Vidic, 1897, 18–20). Obisk svete gore Atos je preložil na čas po veliki noči, "kjer še dobim menihe pri polnih mesnih loncih. Po zimi je nemogoče gori bivati, ker ni peči, pozneje pred veliko nočjo bi me pa s postom izstradali" (Vidic, 1897, 18–20).

Jetični Oblak, ki si je želel v Solunu povrniti načeto zdravje, je najprej prebolel pljučnico, nato difterijo in na koncu še malarijo. "Jaz sem svojo influenco tukaj že davno absolviral, baš na novo leto sem imel hudo mrzlico in bal sem se že, da bo morda treba odriniti v domovino. No iznebil sem je sicer, ne brez zdravil, in v zameno sem si pokvaril želodec od kinina! Zdaj večkrat premišlujem o svojem bodočem potovanju v notranjo Macedonijo, bojim se ga kakor star grešnik smrti. Da, če bi človek obiskal semo mesta, toda kaj me čaka v vaseh in kako po posebno v onih, kjer ni učitelja in ne popa? Skoraj bi bilo potrebno, da bi imel s seboj slugo, že radi turskega jezika, toda za to ni denarja. Poskusil bom in storil koliko se bo dalo" (PAM, 1). Na začetku februarja si je naredil nov potovalni načrt: "Odtod pojdem čez Sucho (ob tej priliki obiščem vse vasi v okolici) v Seres, ostanem tam 7 do 10 dni, da proučim narečja v okolici, ter pojdem od tam do Drame in potem v Nevrokop (na

južnozapadnem vznožju Rodope) in Melnik, od tam v Petrič, Strumico, Dojran, Kukuš, Solun. Ta tura, preračunjena na 4–6 tednov, bode silno težavna, mnogokrat bo težko dobiti poštenega konja. Na to potovanje ne mislim prav z veseljem, upam pa, da bode dalo zanimivo dialektološko žetev" (Vidic, 1897, 86–88).

V pričakovanju grozljive avanture je februarja 1892 začel delati kratke izlete v solunsko okolico, da bi se privadil "na nesnago nove vrste" in seznanil "pravočasno z nekaterimi malimi živalcami" (PAM, 1). Izsledke iz vasi Suhó je potrdil v pastirski koloniji dve uri od Soluna, v kateri so bili zgolj ljudje iz Galičnika – "ki, povsem ločeni in osamljeni, tukaj s svojimi čredami prezimujejo in so torej svoj jezik ohranili čist" (Vidic, 1897, 86). "Vprašanje glede pozicije macedonskih narečij je že srečno rešeno, in jaz bi se lahko vrnil domov," je 9. februarja 1892 pisal Jagiću. Toda natančen, kot je bil, se načrtovani poti v notranjost Makedonije ni odrekel: "Te beležke, ki so sicer zame zanesljive in brezdvomne, bodem vendar izkušal še enkrat na licu mesta kontrolirati, da umirim vest tudi največjih dvomljivcev" (Vidic, 1897, 86–88).

Pred odhodom v notranjost Makedonije je od generalnega guvernerja poskušal dobiti odprto priporočilno pismo ("bajrundu") za celoten solunski vilajet, toda zaradi nespretnosti avstrijskega vicekonzula Mayrja, ki je Oblaka s tolmačem ("dragomanom") poslal "k višjemu turškemu uradniku, ki pravzaprav nima ničesar odločevati v tej stvari", "bajrunde" ni dobil. Od uradnika je dobil le dve "zalepljeni pismi", s katerima "se moram zopet v Seresu in Drami pri paši oglasiti, da izgubim na potovanju zopet nekaj časa" (Vidic, 1897, 143). Zanjega februarja se je odpravil na pot, vendar ne po načrtani trasi (preko vasi Suhó v Seres), ampak po dolini Vardarja. Najprej se je zaustavil v Novem selu in štirih sosednjih vaseh, v katerih je zbral obilo dragocenega gradiva (Murko, 1899, 196–197). Toda 3. marca zjutraj so ga v vasi Vardarovci aretirali (Tomoski, 1955, 48–52). "Odšel sem bil odtod v Novo selo in v štiri druge vasi in sem bil svoje beležke v Vardarovcih vprav skoro izvršil, ko je nastala katastrofa. Sedel sem pri popu na ognjišču in sestavljal mirno svoje notice; kar se zatemni v uborni sobici, in ko sem se ozrl, sem zagledal turškega častnika, ki je planil z revolverjem name, za njim 6 'suvarov' (orožnikov) z napetimi puškami. Z divjim pogledom mi je iztrgal mojo beležnico iz rok, zgrabil urno mojih par dokumentov, pognal domače iz sobe in preiskal najprej mojega gonjača. Potem je prišla vrsta name. Vse so mi vzeli razen denarja in ure. – Najprej so naju gnali k turškemu vaškemu sodniku. Pokazal sem takoj pri napadu častniku svoj potni list in zlasti pismo generalnega guvernerja, toda pograbil je je hlastno ter je vtaknil v žep, ne da bi je pogledal. Protestoval sem, izjavil, da sem avstrijski podanik; vse zaman; razumeli sicer niso ničesar, samo to, da sem avstrijski podanik; na to pa se niso ozirali. – Od vaškega sodnika so naju gnali v Solun. – Premočeni do kože in skoro trdi od silnega, mrzlega vetra, smo dospeli tja; ta dan sem bil dvanajst ur na konju, dasi nisem ježe čisto nič vaje! Da danes ne morem niti sedeti, niti hoditi, je povsem umevno. Ob eni po polnoči sem bil zaslišan, toda skoro se nismo mogli razumeti.

Danes so me milostno izpustili, a uboga para, moj gonjač, ker ni tuj podanik, še sedaj sedi. Torej vkljub potnemu listu in priporočilnemu pismu se človeku lahko pripeti tak neprostoVOLjen transport" (Vidic, 1897, 143–144; Vinkler, 2003, 169).

Avstrijski vicekonzul Mayr, ki je pri solunskemu valiji Zihni paši izposloval Oblakovo izpustitev, mu je svetoval, naj čim prej zapusti Makedonijo. "Katero koli daljnje potovanje po Makedoniji mi je absolutno zabranjeno. Bil sem danes zopet pri našem konzulu, in ta mi je dobrohotno svetoval, naj čim prej odpotujem iz Turčije. Pri Turkih sem sedaj na sumu kot vohun, in vprašanje je celo, ali mi dajo potni list na Atos. Pravijo, da so v mojih beležkah zaznamki o številu Bolgarov v Makedoniji!! Kuča, nazot, dečo i. t. d. niso torej nič drugega nego nov način narodnega štetja; zakaj razen takih stvari ni prav ničesar v moji beležnici" (Vidic, 1897, 144–145). Toda obiska Svete gore, ki si jo je tako želel videti, se je moral odreči. "Tukajšnja policija je zvedela, da sem bil pri Jastrebovu, in zato sem ji sedaj še bolj sumen; zdi se mi skoro, da tudi konzul nekoliko dvomi, da-li ne izvršujem kakšne politične misije!!" (Vidic, 1897, 144–145). Vicenzul Mayr je izmučenega slavista naravnost rotil, naj takoj odpotuje, "ker sem Turkom silno sumen, in on ne more več dolgo za mojo varnost jamčiti" (Vidic, 1897, 144–145). V takšnih razmerah mu ni preostalo drugega, kot da se je (8. marca 1892) odpravil proti domu. Pred odhodom je v pismu Jagiću resignirano ugotavljal: "Za take natančne dialektne študije, kakor sem si jih jaz namislil, v Makedoniji še dolgo ne napoči čas. Tukaj postane lahko nemška temeljitost nevarna. Če potuješ le od mesta do mesta, a vasi se le prilično dotakneš, tedaj ne obudiš, če imaš le kaj pismenega od javnih oblasti v rokah, nikakršnega suma, a od vasi do vasi naj nihče ne potuje, in nobeno vseučilišče naj nikogar ne pošilja sem v take namene. Lahko je nabirati narodne pesmi; zakaj ondaj lahko potuješ pod pretvezo, da si botanik ali starinoslovec; potem napelješ pogovor na pesmi, in če katero čuješ, jo občuduješ ter zapišeš; drugače pa je pri zgolj dialektoloških namenih, ko moraš iz vira samega, t. j. na licu mesta črpati. – Koliko sem se pripravljaj za potovanje, in sedaj je vse zaman!" (Vidic, 1897, 144–145).

Po vrnitvi na Dunaj (13. marca 1892) se je moral Oblak otepati očitkov, češ da je v Makedoniji v resnici deloval kot nekakšen panslovanski emisar, ki da je želel "kaliti mir v Makedoniji". V listu Pester Lloyd so ga celo obtožili, češ da ga je v Makedonijo poslala avstrijska vlada, da bi zanetil upor makedonskih Bolgarov zoper Turke (Kotnik, 1914, 132; Andonov, 1978, 115). Toda takšni očitki so bili naravnost smešni. Oblak v Makedoniji v resnici "ni imel [...] drugih interesov nego zgolj in jedino znanstvene, in se ni v politične razmere kar nič utikal" (SN, 1). Ko je v pismih kolegom v domovini omenjal, da se je mogoče o makedonskem vprašanju pogovarjati le na politični, ne pa tudi jezikoslovni ravni, je to dejstvo omenjal z obžalovanjem. "Najbolj čutim sedaj pomanjkanje vsakega znanstvenega občevarja; tu se more človek k večjemu prepirati o makedonskem vprašanju, toda kot politik, ne kot slavist" (Vidic, 1897, 18–20). V več pismih je omenjal različna stališča, s katerimi so

ga obsipali njegovi učeni solunski sogovorniki. "Okoli mene imajo ljudje povsem nasprotne nazore o macedonskih etnografskih razmerah in narečjih: eden jih reklamuje odločno za Bolgare, drugi govori o njih kakor Srbih in sicer tako odločno, kakor da bi bilo vse samo ob sebi umevno in ne bi moglo biti drugače" (Vidic, 1897, 18). Toda do njih se v glavnem ni opredeljeval. "K lastnim nazorom, ki bodo seveda povsem nezavisni od obojestranske propagande, še dolgo ne bodem mogel priti; zato se jih bodem pa potem tem trdnejše držal" (Vidic, 1897, 18). Tudi njegova ogorčena zavrnitev Karte srbskih zemalja, ki jo je ob koncu leta 1891 izdala srbska Omladina, je bolj veljala velikosrbsko motiviranemu jezikoslovnemu uvodu, ki ga je imel za znanstveno zmotnega: "V celi Macedoniji, zapadni Bolgariji s Sofijo, da celo še v Rodopih, so samo Srbi! Da se ta velikosrbska pokrajina bolje zaokroži, se ji privrže še iztočna polovica Kranjske in vztočni deli južnega Štajerja! Drinov in Miladinovca so označeni kot falzifikatorji, vse od Bolgarov zapisane pesmi so predelane i. t. d.!! Srečnega se štejem, da sem dobil to krasno razpravo še o pravem času, zakaj šele zdaj vem, da narečje suchovsko niti bolgarsko ni! – Obžalovati moramo Srbe, da imajo tako vseučiliško mladež, ki se nič ne uči in nič ne ve" (Vidic, 1897, 86–88).

V pismih, ki jih je iz Soluna pošiljal svojim strokovnim kolegom in prijateljem, Matiji Murku, Stanislavu Škrabcu, Vatroslavu Jagiću in Pavlu Turnerju, Oblak ni poročal le o svojih jezikoslovnih izsledkih, ampak tudi o splošnih kulturnih razmerah v mestu in okolici.¹ Življenje v Solunu se mu je upravičeno zdelo pravo nasprotje življenja v evropskih mestih (Mazower, 2004, 183). V pismu Stanislavu Škrabcu je zapisal: "Tukaj niso evropske razmere, nesnaga, smrad, nečistost je velikanska, morda celo večja kot takrat, ko je sv. Pavel tukajšnjim smrdljivim umazancem pridigoval" (Vinkler, 2003, 168). Rodno mesto slovanskih apostolov naj bi se dobesedno valjalo v blatu in umazaniji: "do zdaj v naših krajih še nisem videl tako umazane vasi, kakor je to mesto" (PAM, 1). Mesto naj bi bilo brez "šetališč" in pločnikov, ulice slabo tlakovane, polne lukenj in blata, promet navaden kaos. "Vozil sem že enkrat z omnibusom. Ljudje to stvar tukaj imenujejo tramvaj. Prava neotesana noetova barka na visokih kolesih, prednjo štiri rebrasti konji, kateri se jeden na drugega pri letanju opirajo, da ne popadejo. Treba je vzeti 'Anlauf', da se popnete v to kolibo. Sedim v njej oprt na svojo palico, kar na enkrat se pogreznemo in zopet vzdignemo, prekoračili smo srečno jeden katarakt na cesti. Takih kataraktov je več, sedeti morate široko, da se ne prevrnete. Na to vožnjo v solunski tramvaji bom pomnil" (PAM, 1).

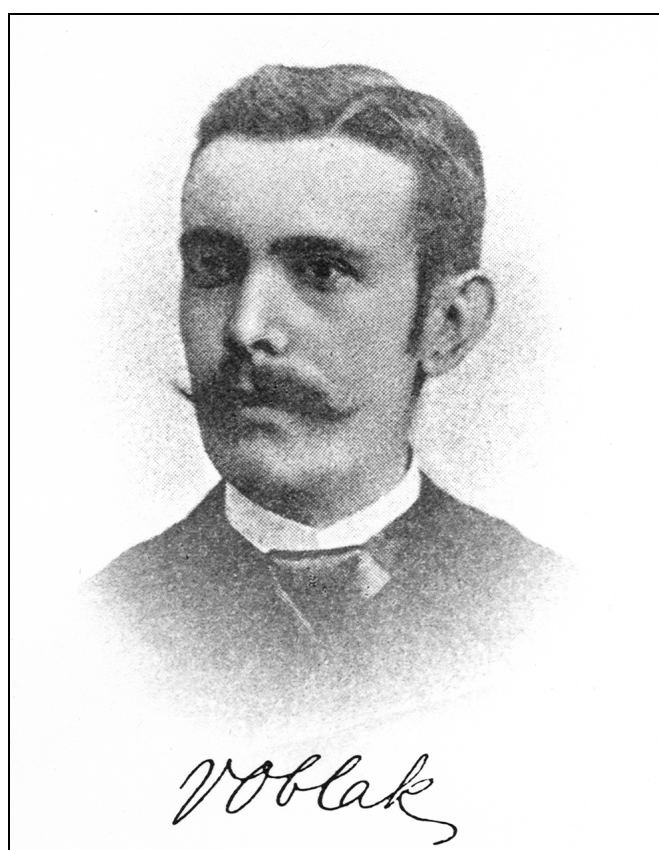
¹ V Oblakovi posmrtno izdani razpravi 'Macedonische Studien', ki je izšla konec oktobra 1896 pri avstrijski akademiji znanosti, je urednik knjige dr. Vatroslav Jagić v posebnem dodatku (gl. Jagić, 1896, 128–156) objavil tudi pisma, ki mu jih je Oblak pošiljal iz Makedonije. Del teh pisem je v slovenskem prevodu v Ljubljanskem zvonu 1897 objavil Fran Vidic. Pisma Pavlu Turnerju so v Turnerjevi zapuščini v Pokrajinskem arhivu v Mariboru, pisma Matiju Murku pa v Murkovi zapuščini v NUK (Ms 1119). Oblakova pisma Stanislavu Škrabcu, ki jih je Škrabec dal na razpolago Murku za biografijo o Oblaku, so se neznano kje izgubila. Odlomke iz njih v svoji monografiji o Oblaku navaja Matija Murko. Prim.: Vidic, 1897, 16–20, 85–88, 143–145; Toporišič, 1998, 70; Murko, 1899, 42–313.

Solun se mu ni zdel pravo mesto. Motilo ga je, da so ulice brez imen in števil, saj je imel težave pri orientaciji (mestne oblasti so mesto opremile z uličnimi napisi šele leta 1898) (Mazower, 2004, 229). Naravnost frapiran je bil nad prepletenostjo javnega in zasebnega prostora v ozkih zavitih uličicah (Mazower, 2004, 183). "Tukaj je v glavnih ulicah – kako se imenujejo, ne vem; najbrže nimajo nikakršnega imena – živahno življenje; brezštevilna množica se pomika, suvajoč se gori in doli, pa ne tiho, ampak vse kriči, vrešči, kliče in ponuja svoje blago. Skoro vse kupčije se opravljajo na ulici v odprtih prodajalnicah in šatorih. Tu dela na ulici črevljar, kovač, pek jemlje pečen kruh iz peči, tam stoji častnik v nogavici ter čaka, da mu popravi črevljar pohabljen črevelj, tam zopet čepi s podloženimi nogami sedlar v čisto ozkem prostorčku, ki mu niti ne pusti, da bi se svobodno kretal. Povsod se čuje žvenket denarničarjev menjevalcev; tu kriči umazan Turek svoj dolgo zategnjeni 'vo-a', tam se suče počasi sredi ceste Evrejec, dišeč po vsakršnih duhovih, noseč na glavi na deski surovo meso, ki visi kakor franže na vseh koncih raz desko, tu se zopet preriva Albanec ali Bog ve katere narodnosti človek s krvavečim mesom v roki skozi množico. Veliko je število pušičih pohajkovalcev, ki gledajo flegmatično na mimoidoče ljudi in na vrteče se oblake dima" (Vidic, 1897, 16–18; Vinkler, 2003, 168).

Iz pisem prijateljem veje samozavest evropskega intelektualca, ki je prepričan o superiornosti zahodne kulture nad vzhodno. "Tukaj je absolutna znanstvena puščava. Nobenega človeka, s katerim bi razpravljaj znanstvena vprašanja, ki me zanimajo, nikakršnega znanstvenega življenja!" (Vidic, 1897, 18–20). V njegovem opisovanju prebivalcev Soluna (Slovanov, Turkov, Grkov, Albancev, Armencev, Cincarjev in zlasti Judov) ni zaslediti nobenih simpatij. O domačinih je govoril le kot o svojih "dialektoloških objektih", ki da ga hočejo zgolj ogoljufati. "Denar tukaj človeku silno gine spod rok, tujec je tukaj stvar, katero hoče vsak 'goljufati', prevariti in ga izbežiti vsega denarja. Živim kakor eremit in vendar bom kmalu pri kraji s prvo polovico! Seveda so tudi moji dialek. objekti, t. j. ljudje dragi. Bil sem to nedeljo na deželi med bolgar. pastirji ves dan, a izlet me je stal 10 gld, če tudi je za mene bil prav zanimiv in sem marsikaj si zapisal" (še pred odhodom v notranjost Makedonije mu je pošel ves denar in si je moral od Pavla Turnerja izposoditi 240 gld.) (PAM, 1). "Lokavi in prevarantski" prebivalci Soluna se mu niso zdeli ljudje, ampak dvonoge tuleče "bestije, ki se podijo po dveh okoli ali pa se gonijo na oslu čepeč in kričeč" (Vidic, 1897, 16–18). "To so dvonogate, kričeče in smradljive bestije; nobeden ne govori, vse kriči na glas, in kaki glasovi so to" (PAM, 1). "Če srečam na poti težko natovorenega osla, kateri prav filozofsko oglje nosi in dvonogato žival 'homo', katera nad njim strašno kriči in ga vmes še bije, odkrito Vam rečem, da imam mnogo več simpatij do živali, kakor do onega umazanca, prva dozdeva se mi bolj človeška" (PAM, 1). Posebej odvratni so se mu zdeli potujoči mesarji, ki so krožili po mestu. S pravim gnusom je poročal o Judih, ki jih je imel tudi za enega izmed glavnih vzrokov poraznih razmer v mestu: "Solun ima okoli 40.000 prebivalcev in 80.000 čifutov, to

vam vse razjasni. Zdaj sem se že privadil na življenje in se smejim tej drhali" (PAM, 1). Toda z nič večjo naklonjenostjo ni pisal o slovanskih prebivalcih Soluna in okolice. Prav nič se ni čudil, da Turki tako malo cenijo njihova življenja, saj "to niso ljudje" (PAM, 1). Edina izjema so bili kmetje iz okolice Vardarovcev, ki so jih turški orožniki 3. marca 1892 aretirali skupaj z njim. "Vsi oni ljudje, ki so me na mojem potovanju gostoljubno sprejeli, bodo imeli najbrže neprijetnosti, bodo zaprti in na globe obsojeni. Smilijo se mi v istini, toda naš konzul še sedaj ni zahteval, da bi izpustili moje vodnike, dasi bi to lahko dosegel" (Vidic, 1897, 143–144).

V Oblakovi predstavi "umazanega Orienta" je stališče, kako "mislijo sebe" tamkajšnji prebivalci, skoraj v celoti umanjalo. Kompleksne in heterogene človeške

Sl. 3: Vatroslav Oblak (1864–1896) (Osrednja knjižnica Celje).

Fig. 3: Vatroslav Oblak (1864–1896) (Public Library of Celje).

realnosti v Makedoniji ob izteku 19. stoletja se je dotikal z nekritičnega esencialističnega stališča. Politična razprava o "etnografskih razmerah" v Makedoniji, s katero so ga kar naprej posiljevali solunski sogovorniki, ga ni zanimala. Njegova človeška nezainteresiranost je bila močno obtežena "z vsemi ortodoksnimi preudarki, pogledi in razpoloženi orientalizma ..." (Said, 1996, 136). Prebivalce Soluna je imel za ljudi brez energije, nagnjene k prevarantstvu, za umazance in lažnivce ter mučitelje živali, skratka za ljudi, ki naj bi bili pravo nasprotje zahodnjakom. Čeprav so ga marca 1892 turške oblasti izgnale iz Makedonije kot domnevnega "panslaviističnega agitatorja", tudi do slovanskega prebivalstva na makedonskem podeželju ni imel bistveno večjih simpatij. Triinpolmesečno bivanje v Solunu je le še utrdilo njegovo prepričanje o civilizacijski inferiornosti Orienta, s katerim je prišel v Solun.

"THESE ARE TWO-FOOTED, SHOUTING, AND STINKING BEASTS".
OBLAK'S TRAVEL TO MACEDONIA (1891/92)

Janez CVIRN

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2
e-mail: janez.cvirn@ff.uni-lj.si

SUMMARY

The Slovene linguist and philologist Vatroslav Oblak (1864–1896), whose rapid recognition in the world of science in the second half of the 1880s was greatly favoured by Vatroslav Jagić, set off on a study trip to Macedonia in the autumn of 1891. The preparation activities for planned dialectological fieldwork research included a leisurely study of Bulgarian linguistics texts while the reading of travel diaries provided him with contemporary information on political and social reality in the southern Balkans. In July, 1891, he informed his friend and patron Dr. Pavel Turner that in his native town of Celje he was passing time reading Bulgarian texts and a 'travel diary' on the Holy Mountain of Athos in order to "taste already now in my fantasy some of the joy of my future travel across the dirty Orient". He obtained more information from the Slovene stenographer Anton Bezenšek who lived in Bulgaria and who thus well knew the "Turkish and Bulgarian social conditions and life and also the nature of the people in those still half-barbarian places".

When after his arrival to Thessalonica (in November, 1891) he experienced a severe cultural shock, new pieces were added to the mosaic of his knowledge on the Orient. Each sentence in the letters sent from Thessalonica to Jagić, Murko, Škrabec, and Turner pulsed with egotistical European self-awareness and feelings of superiority of western over eastern culture, and was imbued with racism and anti-Semitism. He perceived Thessalonica, where he did not see "anything European at

all", as an incredibly dirty city ("so far I haven't seen in our country any village as filthy as this town") while its citizens merely were "two-footed, shouting, and stinking beasts" ("these are not people"), the polar opposite of the western European man. In his letters the learned young man did not conceal that the local population (Slavs, Turks, Albanians, and in particular Jews) did not evoke any friendly feelings in him. "If on my way I see a heavily laden donkey, quite philosophically carrying coal, and a two-footed 'homo' animal shouting at it and hitting it at the same time, I can sincerely tell you that I feel more friendliness for the animal than for the filthy fellow, the first looking much more human." He referred to the local population as his "dialectological objects" that only wanted to "cheat, deceive, and get all his money off his hands". After the "terrifying" experiences with life in Thessalonica, he was afraid of his further travels toward the interior of Macedonia "as an old sinner is afraid of death". "Yes, if one would only visit towns, but what is waiting for me in villages and especially in the ones where there is no teacher and no priest?" At the end of the winter of 1892, in the expectation of the frightening adventure, he started taking short – a kind of trial – trips to the surroundings of Thessalonica in order to get used "to a new kind of filth" and get to know "some small animals on time".

Oblak's conception of the "filthy Orient" entirely lacks consideration of what the local population "thought of themselves". The complex and heterogeneous human reality in Macedonia at the end of the 19th century was touched upon through an uncritical "essentialist stance", so typical of 'orientalism' (E. W. Said). Even though he was expelled from Macedonia in March, 1892, on grounds of pan-Slavism, he did not feel any sympathy for the Slavic majority population of Macedonia. Actually, they being unable to govern on their own, he was glad that they were ruled by the Turks.

Key words: Macedonia, Thessaloniki, Vatroslav Oblak, dialects, the Balkans, Orientalism

VIRI IN LITERATURA

DS, 1 – Dom in svet, 22, 1909. Solun.

DS, 2 – Dom in svet, 25, 1912. Solun: pristanišče in grad.

Jagić, V. (ur.) (1896): Oblak, V.: Macedonische Studien. Wien.

Kotnik, F. (1914): Pismo Vatroslava Oblaka Gregorju Einspielerju. Dom in svet, 27, 3/4, 132.

LZ, 1 – Ljubljanski zvon, 1887.

LZ, 2 – Ljubljanski zvon, 1891.

Murko, M. (1899): Dr. Vatroslav Oblak. V: Levec, F. (ur.): Ant. Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov. VI. zvezek. Ljubljana, Slovenska matica, 42–313.

- PAM, 1** – Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Pavel Turner, a.e. 3. Pisma Vatroslava Oblaka Pavlu Turnerju.
- SN, 1** – Slovenski narod, 24. 3. 1892.
- Tomoski, T. (ur.) (1955):** Dokumenti od Vienskata arhiva za Makedonija od 1879–1903. Skopje, Institut za nacionalna istorija.
- Vidic, F. (1896):** Dr. Vatroslav Oblak. Ljubljanski zvon, XVI. Ljubljana, 310–312.
- Vidic, F. (1897):** Dr. V. Oblak v Macedoniji. Ljubljanski zvon, XVII. Ljubljana, 16–20, 85–88, 143–145.
- Andonov, H. (1978):** Makedonija i Slovenija. Megusebni vrski vo Minatoto. So-vremena opštstvena misla. Skopje, Kultura.
- Bolhar, A. (1934):** Anton Bezenšek: njega življenje in delo. Celje, Odbor za pro-slavo osemdesetletnice rojstva A. Bezenška.
- Hristov, A. T. (1971):** Stvaranje makedonske države (1893–1945). Beograd, Savre-mena administracija.
- Jakopin, F. (1964):** Vatroslav Oblak. Ob stoletnici rojstva. Celjski zbornik, 9. Celje, 145–151.
- Kovač, Z. (1998):** Slavenska filologija i slavenske filologije u Jagićevo doba. V: Šivic-Dular, A. (ur.): Vatroslav Oblak. Obdobja, 17. Ljubljana, Center za slo-venščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 43–52.
- Lenček, R. L. (1992):** The Correspondence between Jan Baudouin de Courtenay (1845–1929) and Vatroslav Oblak (1864–1896): The Beginnings of the Scientific Study of Minor Slavic Languages. München, Slavica Verlag.
- Mazower, M. (2004):** Salonica. City of Ghosts. Christians, Muslims and Jews 1430–1950. New York, Alfred A. Knopf.
- Said, E. W. (1996):** Orientalizem. Zahodnjaški pogledi na Orient. Studia Huma-nitatis. Ljubljana, ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Taškovski, D. (1968):** Rojstvo makedonskega naroda. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Todorova, M. (2001):** Imaginarij Balkana. Vita activa. Ljubljana, ICK Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Toporišič, J. (1998):** Jezikoslovno v Škrabčevih pismih Oblaku. V: Šivic-Dular, A. (ur.): Vatroslav Oblak. Obdobja, 17. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 63–72.
- Vinkler, J. (2003):** Slovenski slavist med balkanskimi "čifuti". V: Slovenska kronika XIX. stoletja. Knj. 3. Ljubljana, Nova revija, 168–169.
- Zupanič, N. (1904):** Makedonija (Etnografska skica). V: Pintar, L. (ur.): Zbornik znanstvenih in poučnih spisov. VI. zvezek. Ljubljana, Slovenska matica, 71–101.